

KULTURNA RAZMENA

Pojava danas poznata pod imenom kulturne razmene nesumnjivo je nastala u davno vreme, kada su tek nastajale prve ljudske zajednice. Mogućno je zamisliti prvobitna plemena, koja se još uvek međusobno ne poznaju, kako silaze na obale mora u potrazi za solju i razmenjuju ne samo sirovine i rukotvorine već, uzgredno i nesvesno, i pesme, plesove, rituale, običaje i verovanja, — drugim rečima, misli i ideje. Svekolika istorija ljudske civilizacije, kulture, umetnosti i ljudskoga mišljenja vrvi od tragova i spomenika ovog mešanja uticaja. Veliki deo ovoga već je objašnjen; još toga tek treba ispitati. Na primer, mnogo znamo o međudelovanju Istoka i Zapada: uloga Grka u širenju helenske kulture širom Rimske imperije posle pada Grčke poznata je. A sećamo se i svesne, premda rudimentarne kulturne politike Luja XIV, koji je učitelje francuskog jezika slao u različne zemlje (među njima je i Poljska) o sopstvenome trošku. Tako je ono što danas nazivamo kulturnom razmenom postojalo, razvijalo se i vršilo znatan uticaj dabrano pre no što su bila stvorena bilo kakva nacionalna i međunarodna tela koja bi organizovala i dalje razvijala ovu drevnu oblast ljudske delatnosti.

Kada znamo ove drevne tradicije, može izgledati čudno kada se kaže da kulturna razmena ipak sadrži nove elemente koji su još uvek nepouzdati i neformulisani, ali to je nesumnjivo tačno i zavređuje da bude naglašeno, što će se uvideti ako osmotrimo pitanje koje nas, s obzirom na cilj ovoga rada, najviše zanima. Kada je kulturna razmena s drugim zemljama postala sračunati instrumenat inostrane politike, kada je, drugim rečima, prerasla u sredstvo svesnog vršenja uticaja na međunarodnu situaciju?

Jamačno — veoma nedavno. Čak bi se moglo ustvrditi da je kulturna razmena postala elemenat političkog oružja država u njihovim političkim poslovima sa spoljašnjim svetom tek posle prvog svetskog rata. Još u sedamnaestome

veku veliki češki vaspitač Komenijus predskazao je buduću državu međunarodnoga sklada u područjima obrazovanja i kulture, ali tek posle osnivanja Lige naroda učinjeni su prvi pokušaji da se međunarodna saradnja postavi na organizovanu osnovu, što je okvir koji je danas u neuporedivo širim razmerama preuzeo UNESCO. Tek dvadesetih godina ovoga veka, takođe, položaj kulturnog atašea počeo se pojavljivati u kadrovskom sastavu ambasada. Ovo je bilo jasno znamenje potrebe koja se osećala — da se kulturna razmena utka u spoljnu politiku. Upravo u isto vreme zaključeni su i prvi bilateralni i multilateralni sporazumi i na taj način uvedeni u planiranje kulturne razmene. Ali sa sigurnošću se može tvrditi da su se tek posle drugog svetskog rata kulturna razmena i saradnja napokon i nerazlučivo povezale sa spoljnom politikom i da je tek tada počeo neprestano rasti njihov značaj u međunarodnim odnosima.

U ovome, vremenski najbližem razdoblju, raspon kulturne razmene znatno je proširen, kako u pogledu geografske rasprostranjenosti, tako i sadržajnski. Otvorena su poglavito široka područja naučne i tehnološke saradnje, koja se prepliće s golemim grananjem svetske trgovine i industrije.

Ovde valja istaći da je svrha kojoj služe kulturni odnosi spoljne politike neke države nedvosmislena: to je unapređivanje saznanja i zbližavanja te, otuda, i jačanje koegzistencije, ublažavanje zategnutosti i jačanje mira. Jer jedino su tesni i prijateljski odnosi, politički i ekonomski, obično praćeni širokom kulturnom saradnjom, pa se često događa da je uspostavljanje ili jačanje kulturnih odnosa često prvi korak na putu popuštanja političke zategnutosti.

Na žalost, često se uočava suprotno. Ovo je, u izvesnoj meri, posledica same prirode stvari. Kako je funkcija spoljne kulturne politike po sebi da vodi popuštanju, a učinak kulturne razmene uvek vodi poboljšanju međusobnog razumevanja i, prema tome, miroljubivoj koegzistenciji, svako ograničavanje ili ukidanje ove razmene mora imati prizvuk hladnoga rata. U stvari, pokušaji vraćanja metodima hladnoga rata obično započinju aktima usmerenim protiv kulturne razmene i zapravo ciljaju da ovoj daju negativnu vrednost a ne pozitivnu, kakvu bi trebalo da ima. Podstaknuta upravo takvim zbivanjima, Generalna konferencija UNESCO-a je, 1966. godine, jednoglasno donela Deklaraciju o načelima kulturne saradnje, koja, pored ostalog, upozorava na iskorištavanje kulturne razmene za postizanje ciljeva koji su suprotni njenim osnovnim pretpostavkama.

Ako su danas kulturni odnosi, kao što smo kazali, važna i sve snažnija komponenta strane politike, jednako je tačno da oni počivaju na čitavom kompleksu struktura, aktivnosti, pretpostavki, ciljeva i tehnika koje obuhvata termin kulturna politika. Kulturna politika se sastoji od mreže organizovanih i planiranih procedura, koje poduzimaju država i njene političke i socijalno-kulturne ustanove a kojima je cilj da umetnostima daju naročit ideološki i obrazovni smer i da društvo učine svesnim njegove kulturne baštine. Kulturna politika države zasnovana je na vršenju pozitivnog uticaja na područje sudelovanja društva u kulturnome životu, a time što podstiče razvijanje kulturnih centara i prenosi istraživanja u kulturu. Kulturnu politiku određuju njeni ideološki i obrazovni postulati, a sprovodi je mreža kulturnih ustanova, koju predstavljaju i materijalna sredstva, i obučeno ljudstvo.

Na Konferenciji ministara kulture održanom 1970. godine u Veneciji, mnogo se raspravljalo o odgovornosti države u području kulture, a naročito o prešnoj neophodnosti da se država prihvati pokroviteljstva nad umetnostima i zameni privatne izvore finansijske pomoći, koji se rapidno gase. O tome pitanju iskazana su različita mišljenja; svi su se, međutim, složili u jednom: s obzirom da su dostupnost kulture i učestvovanje u kulturnome životu sveto pravo svakog građanina, jednako je sveta obaveza države da to pravo obezbedi. Jer ono što nazivamo kulturom ne sastoji se samo od blaga koja stvaraju umetnici, već i od stepena u kojem su ta blaga dostupna svekolikoj zajednici, kao i od mere u kojoj nam polazi za rukom da uklonimo graničnu liniju između pasivne potrošnje kulture i aktivnog učestvovanja u stvaranju kulturnih vrednosti.

Tako će kulturna politika, kao važan element ukupne spoljne politike, crpiti svoju snagu iz unutrašnje politike dotične države, ali istodobno može biti i odraz njenih slabosti. Preobražavanje kulturne saradnje i razmene u činilac koji teži zbližavanju, razumevanju i miru u međunarodnim poslovima zavisi od toga hoće li država prihvatiti sve veću odgovornost za razvitak kulture, što je ranije bio slučaj s obrazovanjem. Univerzalnost obrazovanja mora imati pandan u univerzalizaciji kulture, a školska mreža u mreži kulturnih ustanova.

Kulturna politika postaje sve značajnija zahvaljujući činjenici da je poslednjih decenija došlo do neizmernog preobražaja u sredstvima komunikacija, što omogućava masovno opticanje svih vrsta informacija, pa i kulturnih fenomena i događaja. Radio i televizija prodiru

svuda, ili bar mogu svuda prodrati. To je istinska revolucija, koja je u stanju da zбрише granice između velikih kulturnih centara i gradova koji su nekad bili provincijske mrtve vode ili čak pustinje. Prvo spuшtanje na mesec i nije bio tako iznenađujući događaj ako se na umu ima činilac anticipacije. Pisci i učenjaci su predviđali da će do toga doći i čak su manje ili više tačno opisali način na koji će se to zbiti. Vels, Vern i naš Jerži Žulavski izmaštali su i predviđeli taj događaj. Ali nijedan od njih nije predskazao da će nekoliko stotina miliona ljudi kraj televizijskih aparata posmatrati trenutak u kojem će prva pridošlica sa zemlje zakoračiti na mesečevu površinu. Uveren sam da je to činjenica od presudnog značaja za filozofiju komunikacija. I šta su, napokon, kultura i umetnost ako nisu poruke namenjene svakome ko ih želi i može primiti.

Očigledno je da tehnička lakoća i brzina masovnih komunikacija same po sebi mogu delovati kao poziv da se saopšti sve — ili bilo šta. Dobro zamišljena i kako valja sprovedena kulturna politika treba da se, prema tome, usredsredi na obezbeđivanju u sredstvima masovnog komuniciranja, maksimuma sadržine koja istinski tvori kulturu. Ako se to ne čini, sredstva masovnog komuniciranja mogu lako dovesti do odvajanja ljudi od kulture a ne približavanja njoj. Svi smo mi svedoci primera komercijalizovane televizije koja, lišena svake obrazovne, humanističke ili kulturne vrednosti, osvaja tle koje su nekad držale knjige, pozorište, film, koncerti i izložbe i pretvara ga u jalovu pustaru.

U manje drastičnim slučajevima, zloupotreba ovih sredstava teži tvorenju *Ersatz*-kulture, koja ne osiromašava samo pojedinca već i etičke i estetičke oblike društvenog života.

Danas se mnogo sluša o zagađivanju čovekove prirodne sredine nuzproizvodima njegove civilizacije. Krajnje je vreme da se počne više govoriti o zagađivanju čovekove sredine smećem pseudokulture takozvane industrije zabave, o zagađivanju koje se vrši preko sredstava masovnog komuniciranja.

Osnove naše spoljne kulturne politike su: prvo, stanje naše nacionalne kulturne i umetničke baštine; drugo, naše veze s ostalim svetom, ostvarivane posredstvom kulturne razmene; i treće, stepen efikasnosti naših ustanova i agencija koje sprovode tu razmenu.

Poslednji rat je opustošio riznicu naše drevne, bogate i velike nacionalne kulture. U ratnim godinama okupacione vlasti su zatvorile i sta-

vile van zakona sve naše kulturne ustanove. Čak 43% naših fizičkih efektiva u oblasti kulture bilo je uništeno. Posle rata procenjeno je da ovi gubici dostižu vrednost od jednog miliona predratnih dolara. Sudelovati u bilo kome obliku kulturne delatnosti za vreme rata je značilo izlagati se smrtnoj opasnosti. Tada smo znali da je cena naše kulture cena smrti.

Međutim, mi smo ipak znali šta dugujemo svojoj nacionalnoj kulturi. Bezmaloboleće i po Poljsku su delile tri imperijalističke sile, ona je bila odgurnuta na sporedan kolosek društvenog i ekonomskog menjanja i kao državi bila joj je uskraćena svaka mogućnost da krene putem modernoga razvijanja. Jedino je veličina nacionalne kulture sačuvala duhovno jedinstvo našeg naroda.

Mi smo tu nacionalnu kulturu obnovili, vraćajući život u svoje muzeje, knjižnice, knjižare, u svoja pozorišta, svoje koncertne dvorane, umetničke galerije i kulturne centre. Interesovanje kako za staru tako i novu poljsku kulturu i književnost širom sveta dokaz je uspešnosti naših nastojanja.

Odanost nacionalnim, socijalnim i humanističkim idealima oduvek je karakteristična za našu umetnost i književnost. Čvrsto utemeljena na nacionalnim tradicijama, nastojanja naših pisaca i umetnika odlučno su zakoračila u nova i eksperimentalna područja, često nagoveštavajuće pojave što će tek kasnije iskrsnuti drugde u svetu.

Danas imamo kulturne veze s preko osamdeset zemalja na svih pet kontinenata sveta. S formalnog, organizacijskog stanovišta, te veze se mogu razvrstati u tri skupine: prva obuhvata 41 zemlju s kojima imamo bilateralne konvencije (39) ili sporazume (2) o kulturnoj razmeni i saradnji. Ove konvencije regulišu glavna područja razmene i njene dimenzije i naznačavaju predloženi pravac načelnog razvika za budućnost. Drugu skupinu čine zemlje s kojima imamo razne oblike razmene i saradnje, ali s kojima nemamo međudržavne sporazume — sve organizuju pojedine kulturne i umetničke organizacije, umetničke galerije, muzeji, knjižnice, pozorišta, izdavači, umetnička udruženja, agencije, impresariji, itd. Ova veoma živa i delotvorna forma kulturne razmene omogućava nam da održavamo široke kulturne dodire sa zemljama s kojima nismo sklopili formalne konvencije. Treću kategoriju čine različiti tipovi multilateralne saradnje koji proizlaze iz našeg članstva u UNESCO-u i u 67 međunarodnih organizacija koje nisu zasnovane

na međudržavnim ugovorima a priključene su UNESCO-u i bave se kulturnim i umetničkim pitanjima. Članstvo u ovim organizacijama omogućava redovne dodire u svim granama umetnosti, razmenu iskustava o pitanjima kulturne politike i aktivno sudelovanje u savetovanjima, diskusijama i istraživačkim programima u svetskim razmerama.

U sve tri kategorije razmene mi svake godine sami organizujemo približno 300 izložbi u inostranstvu a razne zemlje iz sveta priređuju ih u Poljskoj 200 godišnje. Osim toga, godišnje u inostranstvo šaljemo 200-250 muzičkih, dramskih i varijetskih grupa i 100 solista, a u našoj zemlji gostuje 100 ansambala i 500 solista. Mladi poljski muzičari učestvuju u 20 međunarodnih takmičenja godišnje; pozorišta nam učestvuju na deset dramskih i operских festivala; filmovi na 80 filmskih festivala; naši slikari, vajar, itd., sudeluju na 50 međunarodnih izložbi, itd.

Štaviše, sama Poljska se pročula kao zemlja u kojoj se održava niz međunarodnih umetničkih susreta: Šopenovog i Vieniavskijevog konkursa u Varšavi odnosno Poznanju, Festivala savremene muzike „Varšavska jesen”, Bijenala grafike u Krakovu, Bijenala umetničkog plakata u Varšavi i Međunarodnog sajma knjiga.

Svi ovi statistički podaci ne bi mnogo značili kad ovaj numerički vrlo impozantan kulturni izvoz ne bi sadržao veliki broj stavki čiji visok kvalitet je opšte priznat. Da pomenem samo nekoliko najznamenitijih primera: ansamble pesama i plesa Mazovšče i Šlask, Nacionalni filharmonijski orkestar Poljske, muziku Lutoslavskog, Bairda, Baceviča i Pendereckija, Narodno pozorište, Pozorište za sve, Grotovskijevu Pozorišnu laboratoriju i Tomaševskijevu družinu, glasovite filmove „poljske škole” u režiji Vajde, Munka i Kavaleroviča, izložbe Poljskog umetničkog blaga u Čikagu, Parizu i Londonu, kao i izložbe umetničkoga tkanja.

Dok je poljsku književnost u inostranstvu do rata predstavljao uglavnom jedan pisac — Henrik Sjenkevič, neće biti preterano ako se kaže da se danas nov prevod ove ili one poljske knjige pojavljuje takoreći svaki dan.

Ulogu glavnog usklađivača i izvršioca zvaničnih programa razmene koji proističu iz međunarodnih sporazuma ili našeg članstva u međunarodnim organizacijama dele ministar za inostrane poslove i ministar za kulturu i umetnost. U ovom pogledu važnu ulogu imaju diplomatska i konzularna predstavništva i kulturni i informacijski centri, kao i stipendije za poljski jezik i poljsku književnost koje se daju

za Poljsku, Poljski kulturni institut u Londonu i centri Poljske akademije nauka u Parizu i Rimu.

Poslove sprovođenja razmene solista i ansambala kao i umetničkih dela na komercijalnoj osnovi, uz to i predstavljanje interesa poljskih autora u inostranstvu u nadležnosti su nekoliko specijalizovanih agencija i preduzeća, koji su pod nadzorom Ministarstva kulture i umetnosti:

Poljska agencija za umetnosti PAGART, koja organizuje gostovanja i nastupe u oblastima muzike, drame i varijetea;

Preduzeće za spoljnu trgovinu ARS POLONA, koja se bavi uvozom i izvozom knjiga, ploča, nota, partitura i magnetofonskih snimaka;

Preduzeće za izvoz i uvoz filmova FILM POLSKI;

Biro za spoljnu trgovinu DESA, koji se bavi izvozom i uvozom umetničkih dela

Autorska agencija, koja se stara o opcijama i autorizacijama u oblasti prevođenja i služi kao centar za informisanje o poljskoj književnosti i muzici u inostranstvu.

Ne znam jesu li ovakva organizacijska struktura i ovi obrasci delatnosti najbolji među mogućim — jer, kao što je primetio g-n Pikvik, u ovome svetu ništa nije savršeno izuzev vrele vode s rumom i šećerom — a i mi sami dosta često imamo pritužbe na ove svoje ustanove. Ali to činimo jer stalo nam je da što se čini bude još bolje. Sama činjenica da ove ustanove i ova preduzeća postoje znak je napora koje naša vlada ulaže građenju adekvatnih osnova organizovanja, sredstava i kadrova koje iziskuje sprovođenje naše kulturne politike u inostranstvu.

Nabrojana tela, međutim, ne iscrpljuju spisak poljskih kulturnih preimućstava. Ima ih najmanje još dva, te bih da i o njima kažem koju reč.

Prvo je postojanje, van Poljske, brojne, dinamične poljske zajednice, koja je duboko odana svojoj postojbini. Ona i njena dobrovoljna udruženja činilac su od golemog značaja u zagovaranju poljske kulture u inostranstvu, u potvrđivanju njenog prisustva, njene vitalnosti, njene moći zračenja. Bez njihovog sudelovanja, mnogo toga vrednog od onog što danas činimo bilo bi nemoguće, a i mnogo toga bi bilo lošije dobro izvedeno

Drugo preimućstvo je u brojnim prijateljima koje imamo s one strane naših granica. Mada poreklom nisu Poljaci, a možda i nisu duže boravili u Poljskoj, oni prema Poljskoj, prema svemu što se nje tiče, prema njoj kulturi, književnosti i umetnosti, prema njoj prošlosti i sadašnjici neguju toplu privrženost, možda i ljubav. To su prijatelji do kojih nam je stalo više no do bilo čega drugog.

(Preveo s engleskog TIHOMIR VUČKOVIĆ)

NADEŽDA VITOROVIĆ
